

сиротињске спорове. Могуће је, да су њене кнезове бирале општине, и у том случају, разуме се, да то нису били државни званичници; њихов круг рада беше јамачно веома ограничен. Трговачке ствари спадаху у круг радње цариника. Сваки је судија или суд коначно изрицао пресуду, јер нигде не налазимо трага, да су тужбе ишле од једног суда другоме. Земљиште, на коме је судија вршио своју дужност, беше одређено, а сваки се само своме судцу могао обраћати. Пошто још не беше правих кодификованих закона, а и Душанов законик многа питања беше оставио недодирнута, то је било по све природно, да су судије по својој увиђавности и по у обичајеном праву изрицали пресуде. Судски поступак беше усмен, као што и не могаше бити друкчије, али при свем том судије су писмене пресуде у два примерка издавали; један је од тих добио извршилац, а други је судац задржао. Такој писменој судској пресуди морао се свако безусловно покоравати. Без писмене заповести није се смео нико затворити под казном глобе од 500 перпера.

Парничарима беше строго забрањено, да се пред судијом опадају, руже, или да један на другог износе другу кривицу осим оне, ради које се суде. Позивање пред судију беше важан део српског судског поступка, већ по својој заплетној особини. Властелина су у суд позивали особитим писмом, и то само пре ручка. За ниже сталеже беше довољно, да им се само судијин печат покаже. Жена се није позивала на суд, кад јој муж не беше дома, а који се с војске вратио, њему се давао рок од три недеље дана. Од чланова задруге могао је по вољи ма који доћи пред судију. Судци су додуше смели примати поклоне, али не као мито, а нису их смели од народа искати.

Природна последица привилегисаног положаја цркве и властоства, а личне потчињености невластеле, беше, да, су ови у извесним стварима зависили од господара земље. Већ смо једном напоменули, да је властелин, као господар земље, у неким случајевима могао судити својим поданицима, а тако је исто и црква могла да суди не само поданицима него и духовним лицима. Међутим се чини, да се њихова власт простирала само на грађанске спорове, а у кривичним јамачно су без разлике судиле царске судије.

Осим поменутих судова беше у Србији још једна врста судства, која је у старинским обичајима била укоренењена, а која се одржала све до Душанова времена, мада је већ тада, установом царских судија, све више потиснута била. Ми овде говоримо о поротном судству. Изван сваке је сумње, да је то био скоро искључиви начин правосуђа старијега доба. Тек позније долазе редовне или владалачке судије. При свем том ипак се није развио онај тешњи одношај између судца и поротних судова, као што то беше случај код неких северних, а нарочито код ђерманских народа у Европи. Обе су ове установе у Србији упоредо стајале, само што је нова установа, растењем државне власти, ону старију надмашила својим све већим значајем.

Не ће можда бити без основа мишљење, да је и ова врста судства, порота, била пореклом од прастаре словенске установе задруге т. ј. да су спорне ствари решавали они, који парничарима најближи беху, који су дакле испрва били чланови дотичних задруга, а позније спадаху истом сталежу или једном истом реду људи. Ови судци, који изрицаху правицу, могли су се сматрати у неком обзиру као „душевници" (arbiter). Међутим ова се примедба тиче само порекла ове установе; јер позније, бар у Србији, беху поротници — који пресуђиваху и ослобођаваху, али нису могли странке мирити. — праве судије а не душевници.